

в мирних умовах буде стимулювати розвиток інших галузей, які обслуговують туристичну діяльність, і врешті-решт, сприятиме підвищенню добробуту людей, розвитку депресивних територій за рахунок інтенсивного використання рекреаційних ресурсів.

Список використаних джерел

1. Гонтаржевська Л.І. Ринок туристичних послуг в Україні. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2008. – 180 с.

2. Данилишин Б.М. Актуальні проблеми регіональної політики в Україні та шляхи їх розв'язання / Б.М. Данилишин, Я.Б. Олійник та ін. // Україна: географічні проблеми сталого розвитку. Зб. наук. праць в 4-х т. – К.: ВГЛ Обрії, 2004.

3. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. – Чернівці, Книги – XXI, 2003. – 300 с.

4. Дж. Кристофер Холлоуей, Нейл Тейлор. Туристический бизнес. Перевод с англ. – К.: «Знання», 2007. – 798 с.

УДК 338.24:332.1

О.П. ТИЩЕНКО,

д.е.н., с.н.с., професор кафедри макроекономіки та державного управління,
Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана

Оцінка соціально-економічного розвитку регіону в координатах локальної депресивності

Статтю присвячено аналізу та оцінці депресивних тенденцій у соціально-економічному розвитку деяких українських регіонів, зокрема Дніпропетровської та Чернігівської областей, та їхніх адміністративно-територіальних одиниць. Запропоновано підходи щодо визначення масштабів та кількісного виміру локальної депресивності на регіональному рівні. Обґрунтовано напрями удосконалення інструментів державної регіональної політики щодо управління депресивними процесами в регіонах.

Ключові слова: депресивний регіон, локальна депресивність, національна економіка, оцінка депресивного стану регіону, регіональний розвиток.

А.П. ТИЩЕНКО,

д.э.н., с.н.с., профессор кафедры макроэкономики и государственного управления,
Киевский национальный экономический университет им. Вадима Гетьмана

Оценка социально-экономического развития региона в координатах локальной депрессивности

Статья посвящена анализу и оценке депрессивных тенденций в социально-экономическом развитии некоторых украинских регионов, в частности Днепропетровской и Черниговской областей, и их административно-территориальных единиц. Предложены подходы к определению масштабов и количественному измерению локальной депрессивности на региональном уровне. Обоснованы направления совершенствования инструментов государственной региональной политики по управлению депрессивными процессами в регионах.

Ключевые слова: депрессивный регион, локальная депрессивность, национальная экономика, оценка депрессивного состояния региона, региональное развитие.

O. TYSHCHENKO,

doctor of economics science, senior scientific researcher, professor of macroeconomics and public administration department,
Kyiv National Economic University named by Vadym Hetman

Assessment of socioeconomic development of the region within the confines of the local depression

The article is devoted to the analysis and evaluation of depressive tendencies in socioeconomic development of some Ukrainian regions, in particular Dnipropetrovsk and Chernihiv regions and their administrative units. Approaches to identify the scale and quantitative measurement of local depression at regional level are offered. The directions of improvement of national regional policy instruments for the management of the depressive processes in regions are substantiated.

Keywords: depressive region, local depression, national economy, assessment of the depressed state of the region, regional development.

Постановка проблеми. Закономірним наслідком тривалого нерівномірного територіального розвитку національної економіки України стало значне розшарування регіонів за економічними та соціальними показниками. Недосконалість заходів та інструментів державної регіональної політики щодо забезпечення гармонійного просторового розвитку країни найбільш яскраво проявляється у падінні доходів та погіршенні умов життя населення у значній кількості регіонів, а тенденції останніх років лише підтверджують їх подальшу дивергенцію. Рівень занепаду окремих територій досяг такого рівня, коли для подолання негативних явищ власних ресурсів

та зусиль виявляється недостатньо, тобто розв'язання проблеми переміщується на більш високі рівні управління. У той же час через багатогранність проявів депресивності на рівні регіону слабким місцем залишається недостатня розробленість прикладних методик щодо ідентифікації проблемних територій, які б дозволяли здійснювати кількісну оцінку масштабів депресивних процесів з подальшим обґрунтуванням адекватних управлінських рішень щодо їх зменшення.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Дослідженню теоретичних аспектів сутності депресивного розвитку, обґрунтуванню підходів щодо ідентифікації та оцінки де-

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

пресивних явищ на регіональному рівні присвячені численні праці, зокрема М. Барановського [1], С. Білої [2], Ф. Заставного [3], В. Куценко [4], П. Мансурова [5], К. Петренко [6], С. Плотницької [7] та інших вітчизняних й зарубіжних науковців. Разом із тим малодослідженими залишаються питання, пов'язані з розробленням методичних підходів щодо ідентифікації, аналізу та встановлення масштабів локальної депресивності, що має важливе практичне значення при визначенні пріоритетних напрямів державної регіональної політики та обґрунтуванні необхідних обсягів ресурсів задля подолання надмірної територіальної диференціації в рамках національної економіки країни та подолання депресивних тенденцій у розвитку її окремих регіонів.

Метою статті є виявлення та аналіз негативних, з ознаками депресивності, тенденцій у соціально-економічному розвитку регіональних утворень національної економіки, обґрунтування підходів щодо визначення масштабів локальної депресивності на регіональному рівні, здійснення їх кількісної оцінки та розроблення рекомендацій щодо удосконалення інструментів державного управління депресивними процесами в регіонах.

Виклад основного матеріалу. У складі України відповідно до чинної сітки адміністративно-територіального поділу можна виділити чотири найбільші області, на кожен з яких припадає понад 5% території країни, тобто за своїм розміром вони перевищують площу таких країн, як Албанія (28,7 тис. кв. км), Бельгія (30,5), Словенія (20,3), і можуть бути цілком порівнянними з Данією (44,5), Естонією (45,1), Молдовою (33,7), Нідерландами (41,5), Словаччиною (49,0), Швейцарією (41,3). У той же час за своїм потенціалом та роллю в економічному розвитку країни зазначені області суттєво різняться.

З наведених у табл. 1 даних видно, що на тлі обраних для співставлення регіонів найбільшу вагу за усіма показниками, що аналізуються, має Дніпропетровська область, на яку припадає понад 16% обсягу реалізованої промислової продукції (робіт, послуг) та 10% валового регіонального продукту країни. Також в її межах проживає понад 7% населення України. Відповідно останнє місце посідає Чернігівська область, частка якої у виробничих показниках та у чисельності населення країни є значно нижчою порівняно з іншими.

Про соціально-економічну відсталість Чернігівщини свідчать й показники, які прийнято використовувати для ідентифікації депресивних регіонів, наприклад середньомісячна заробітна плата 1 найманого працівника. Так, у 2013 році по Чернігівській

області її розмір становив лише 2504 грн., що значно нижче, ніж в інших областях, що аналізуються: 2947 грн. (Одеська), 2975 грн. (Харківська), 3336 грн. (Дніпропетровська) [9, с. 367]. Однак використання усереднених даних у цілому по регіону нівелює внутрішні територіальні розбіжності та не дає можливості здійснити кількісну оцінку глибини та масштабів локальних депресивних процесів. Продемонструємо це на звітних даних у розрізі двох регіонів (найбільш та найменш розвинутого) – Дніпропетровської та Чернігівської областей.

У 2013 році середньомісячна заробітна плата 1 найманого працівника по Дніпропетровській області в 1,33 раза перевищувала аналогічний показник по Чернігівській області. Однак параметри її внутрішньорегіональної диференціації були також значно вищими і становили 2,7 раза (від 6067 грн. у Павлоградському районі до 2236 грн. – у Юр'ївському). Для порівняння зазначимо, що у Чернігівській області ці розбіжності становили 1,8 раза (від 3494 грн. у м. Прилуки до 1911 грн. у Коропському районі). При цьому слід звернути увагу, що у тих районах Дніпропетровської області (Васильківському, Дніпропетровському, Криворізькому, Новомосковському, Покровському, Солонянському, Софіївському, Томаківському та Юр'ївському), де сумарно проживає 374 тис. осіб, середньомісячна заробітна плата 1 найманого працівника є нижчою за аналогічний показник по всій Чернігівській області. У той же час її рівень по м. Прилуки (Чернігівська область) є вищим, ніж у більшості районів та міст Дніпропетровської області, вищим, ніж у цілому по області, і навіть вищим за її рівень у цілому по Україні (табл. 2).

Вищевикладене дає всі підстави стверджувати, що як випереджаючий, так і депресивний характер розвитку мають яскраво виражену внутрішньорегіональну локалізацію, а використання середніх показників по регіону (області) приховує особливості реальних процесів і не дозволяє встановити справжні масштаби «депресивності» у розвитку регіону.

За результатами аналізу звітних даних виявлено, що у Дніпропетровській області, попри її високий рівень соціально-економічного розвитку, масштаби відставання за рівнем оплати праці є значно більшими, ніж у Чернігівській області. Наочним підтвердженням цьому є дані, наведені у табл. 3. Шляхом порівняння середньої заробітної плати 1 найманого працівника на територіях областей з її середнім рівнем по країні нескладно визначити та здійснити кількісну оцінку регіональних розбіжностей.

Таблиця 1. Питома вага найбільших за територією регіонів України у деяких загальнонаціональних показниках у 2013 році, %

Регіони (області)	Територія	Чисельність наявного населення (на 01.01.2014 р.)	Валовий регіональний продукт (у фактичних цінах)	Обсяг реалізованої промислової продукції (робіт, послуг)	Продукція сільського господарства
Україна	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
у тому числі:					
Дніпропетровська	5,3	7,2	10,0	16,1	6,0
Одеська	5,5	5,3	4,6	2,2	4,5
Харківська	5,2	6,0	5,6	5,8	5,8
Чернігівська	5,3	2,3	1,6	1,4	3,7
Разом	21,3	20,8	21,8	25,5	20,0

Складено автором за даними [8, с. 18–19; 9, с. 46].

Таблиця 2. Заробітна плата 1 найманого працівника та чисельність наявного населення у розрізі територій Дніпропетровської та Чернігівської областей у 2013 році

Міста та райони Дніпропетровської області	Середньомісячна заробітна плата, грн.	Чисельність наявного населення, осіб*	Міста та райони Чернігівської області	Середньомісячна заробітна плата, грн.	Чисельність наявного населення, осіб*
Україна	3265	45426249	Україна	3265	45426249
Середня по області	3336	3292431	Середня по області	2504	1066826
Дніпропетровськ	3223	995512	Чернігів	2540	295670
Вільногірськ	3366	23766	Ніжин	2556	72869
Дніпродзержинськ	3323	248439	Прилуки	3494	58202
Жовті Води	2951	48045	Бахмацький	2682	46228
Кривий Ріг	3788	654893	Бобровицький	2400	34143
Марганець	2941	49345	Борзнянський	2101	33136
Нікополь	3325	117857	Варвинський	3224	16749
Новомосковськ	2591	71299	Городнянський	2078	29269
Орджонікідзе	3346	42887	Ічнянський	2418	32778
Павлоград	3252	109739	Козелецький	2273	47956
Першотравенськ	2774	28994	Коропський	1911	24404
Синельникове	2652	31576	Корюковський	2655	27754
Тернівка	5957	28870	Куликівський	2019	17777
Апостоловський	3360	56803	Менський	2264	37712
Васильківський	2428	33220	Ніжинський	2118	28582
Верхньодніпровський	2728	53724	Н-Сіверський	2156	27903
Дніпропетровський	2361	84614	Носівський	2557	30243
Криворізький	2473	44932	Прилуцький	2222	36554
Криничанський	2521	35727	Ріпкинський	2240	28656
Магдалинівський	2588	34314	Семенівський	2311	18518
Межівський	2553	24405	Сосницький	1987	19501
Нікопольський	2656	41703	Срібнянський	1926	11703
Новомосковський	2460	74722	Талалаївський	2508	13592
Павлоградський	6067	28188	Чернігівський	2368	52356
Петриківський	2746	25758	Щорський	2214	24571
Петропавлівський	5894	27398			
Покровський	2366	35625			
П'ятихатський	2744	45456			
Синельниківський	2760	38771			
Солонянський	2405	39084			
Софіївський	2279	22505			
Томаківський	2298	25722			
Царичанський	2681	27399			
Широківський	2702	27594			
Юр'ївський	2236	13545			

* Станом на 01.01.2014.

Складено автором за даними: [10, с. 9; 11, с. 36, 44–48, 105–108; 12].

Як бачимо, загальна чисельність населення, що мешкає на територіях, де середня заробітна плата є нижчою за її середній рівень по країні, у Дніпропетровській області, є понад у 2 рази більшою (2,1 млн. осіб), ніж у Чернігівській області. А чисельність населення територій, де вона є нижчою, становить 35% по відношенню до загальної чисельності населення останньої.

Упереджуючи зауваження імовірних опонентів щодо коректності ідентифікації територій депресивного розвитку на основі показника середньої заробітної плати 1 найманого працівника, вважаємо за доцільне зазначити таке. Дійсно, питома вага найманих працівників у загальній чисельності населення регіону не є домінуючою. В аналізованих нами областях у 2013 році вона становила: у Дніпропетровській

області – 30,7%, у Чернігівській – 25,0%. Однак у складі зайнятого населення частка зазначеної категорії працівників є значно «вагомішою» – відповідно 66,0 та 56,4%¹, що може бути прийнято як об'єктивний критерій рівня оплати праці в регіоні, оскільки частину населення, що залишилася, становлять діти, пенсіонери та безробітні та деякі інші категорії населення, доходи яких є незначними.

Узагальнюючи результати проведеного структурного та порівняльного аналізу показників середньої заробітної плати 1 найманого працівника та здійснення на його основі оцінки масштабів депресивності на регіональному рівні слід зазначити, що дана проблематика має розглядатися з позиції двох

¹ За оцінками автора, здійсненими на основі даних Державної служби статистики України щодо чисельності наявного, зайнятого населення та кількості найманих працівників у зазначених областях.

Таблиця 3. Диференціація населення Дніпропетровської та Чернігівської областей за рівнем середньої заробітної плати 1 найманого працівника у 2013 році

Показники	Одиниця виміру	
	осіб	%
Чисельність наявного населення Дніпропетровської області – усього	3292431	100,0
у тому числі на територіях, де середня заробітна плата 1 найманого працівника:		
вище середньої по Україні	1229101	37,3
нижче середньої по Україні	2063330	62,7
нижче середньої по Чернігівській області	373969	11,4
нижче найнижчого рівня по Чернігівській області	0	0,0
Чисельність наявного населення Чернігівської області – усього	1066826	100,0
у тому числі на територіях, де середня заробітна плата 1 найманого працівника:		
вище середньої по Україні	58202	5,5
нижче середньої по Україні	1008624	94,5
нижче середньої по Дніпропетровській області	1008624	94,5
нижче найнижчого рівня по Дніпропетровській області	253400	23,8

Розраховано і складено автором за даними: [10, с. 9; 11, с. 44–48, 105–108; 12].

взаємопов'язаних між собою рівнів управління – загальнодержавного та регіонального.

З точки зору загальнодержавного підходу у кожному регіоні можна виокремити території, показники розвитку яких випереджають середні значення не тільки по своєму регіону, а й по країні в цілому. Отже, віднесення регіону в цілому до депресивного, із врахуванням наявності таких територій у його складі, виглядає не зовсім логічним. Для прикладу: в аналізованих нами регіонах частка населення, що мешкає на територіях, де рівень оплати перевищує середні по країні значення, становить: у Дніпропетровській області – 37,3%, у Чернігівській області – 5,5%.

Предметом дискусії та обговорення може бути встановлення кількісних параметрів критеріїв віднесення до локальних (всередині регіону) депресивних територій, де має місце відставання від середніх по країні значень показників. При цьому вбачається доцільним виключення з числа проблемних й тих територій, де відставання від середніх показників по державі не перевищує 10%.

Як потенційно проблемні можуть розглядатися території з відставанням в інтервалі від 10 до 25%. Саме вони потребують ретельного моніторингу процесів, що відбуваються, та першочергової уваги й підтримки як з боку органів загальнодержавного управління, так і місцевих органів, оскільки нормалізація їх економічної діяльності та соціального стану може відбутися за меншого обсягу витрат, ніж на тих територіях, де депресивні процеси вже набули незворотного характеру. Критерієм такої незворотності може слугувати рівень відставання в оплаті праці в межах 25–30% і вище від середніх по державі.

Нормативне закріплення та практичне застосування зазначених критеріїв як єдиних у державі (тобто уніфікованих для всіх регіонів) дозволить отримати цілісну картину щодо масштабів та глибини депресивних процесів у територіальному розрізі, здійснювати моніторинг їхніх змін, оперативно визначати найбільш проблемні локальні території та вживати необхідних заходів щодо подолання надмірної диференціації, зокрема у рівні оплати праці, яка нині є чи не найважливішим соціальним індикатором, який враховується населенням при прийнятті рішень щодо міграції в інші регіони країни чи за кордон.

Як інструменти загальнодержавного рівня з підтримки найбільш проблемних територій та зменшення «депресивного»

напруження у них доцільно використовувати: надання преференцій щодо започаткування підприємницької та інших видів діяльності, стимулювання інвестицій у найбільш відсталі райони, сприяння в отриманні міжнародних грантів з підтримки регіонального розвитку, перерозподіл податкових платежів на користь «депресивних територій», надання прямої допомоги при реалізації проектів, спрямованих на створення робочих місць з оплатою вище середнього рівня по країні тощо.

Пріоритетним напрямом діяльності органів регіональної влади повинні стати проекти, які спрямовані на приведення у дію внутрішньорегіональних резервів та координація, у тому числі і фінансова, діяльності підпорядкованих ним місцевих органів управління щодо здійснення спільних заходів в економічній та побутовій сферах, всіляка підтримка та розвиток соціальної та виробничої інфраструктури регіону, поступове «підтягування» проблемних територій до рівня середньорегіональних показників, першою чергою з оплати праці найманих працівників.

Висновки

Викладені у статті підходи щодо виокремлення локальних депресивних територій на основі використання показника середньої заробітної плати 1 найманого працівника дозволяють оперативно оцінювати масштаби наявних проблем у регіоні, здійснювати моніторинг змін, що відбуваються, та обґрунтовувати ефективні управлінські рішення щодо формування заходів з подолання депресивних явищ як в рамках здійснення загальнодержавної регіональної політики, так й на регіональному рівні при розробленні програм економічного і соціального розвитку окремих територіальних утворень.

Отже, відбір і аналіз показників, які можуть свідчити про наявність ознак депресивного характеру розвитку, слід здійснювати одночасно у двох площинах – внутрішньорегіональній, що надасть додаткові можливості щодо вжиття «локальних» заходів з подолання депресивних явищ в регіоні, та загальнонаціональній (у порівнянні з середніми показниками по країні) – що слугуватиме об'єктивним підґрунтям для застосування адресних стимулюючих заходів щодо подолання депресивності та згладжування надмірних територіальних розбіжностей за соціальними параметрами.

Безумовно, рівень заробітної плати є лише одним з критеріїв оцінки рівня розвитку регіону чи його окремої частини. Більш точна й об'єктивна оцінка депресивного стану, через багатоманітність процесів його прояву, потребує використання й значно більшої кількості показників. Таким чином, подальші наукові розвідки слід здійснювати у напрямі визначення й інших показників, що відображають депресивний характер розвитку, з перспективою обґрунтування на їхній основі інтегрального показника регіональної депресивності.

Список використаних джерел

1. Барановський М.О. Депресивні території як об'єкт регіональної політики: європейський досвід і можливості його застосування в Україні / М.О. Барановський // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. – 2009. – №56. – С. 12–15.
2. Біла С.О. Інституційні засади державного регулювання розвитку депресивних територій (світовий досвід) / С.О. Біла // Стратегічні пріоритети. – 2009. – №3 (12). – С. 172–183.
3. Заставний Ф.Д. Проблеми депресивності в Україні (соціально-економічні, екологічні, демографічні) / Ф.Д. Заставний. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 348 с.
4. Куценко В.І. Депресивність сільської території: шляхи подолання / В.І. Куценко // Агросвіт. – 2010. – №5. – С. 2–5.

5. Мансуров П.М. Депрессивный регион: сущность, критерии отнесения, основные проблемы / П.М. Мансуров, Г.И. Мансурова // Фундаментальные исследования. – 2012. – №6–2. – С. 506–510.

6. Петренко К.В. Проблеми підвищення конкурентоспроможності депресивних регіонів в умовах глобалізації економіки / К.В. Петренко // Бізнес Інформ. – 2015. – №1. – С. 85–90.

7. Плотницька С.І. Проблеми ідентифікації депресивних територій України / С.І. Плотницька // Вісник Запорізького університету. – 2012. – №4 (16). – С. 195–200.

8. Регіони України 2014, ч. I / Статистичний збірник; за ред. О.Г. Осауленка. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 299 с.

9. Статистичний щорічник України за 2014 рік / За ред. І.М. Жук. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 586 с.

10. Праця у Дніпропетровській області у 2014 році / Стат. збірник [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://www.dnestrstat.gov.ua/catpub/oplata%20prac/2015/stf.htm>

11. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2015 року / Статистичний збірник; відп. за випуск Г.М. Тимошенко. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 111 с.

12. Основні показники соціально-економічного розвитку Чернігівської області, міст обласного значення, районів (2000–2014рр.) / Офіційний сайт Головного управління статистики у Чернігівській області [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://chernigivstat.gov.ua/statdani/makr/index.php>

УДК 141.7:001.18

В.Е. ШЕДЯКОВ,

к.е.н., доктор соціол. наук, незалежний дослідник

Регіональні рівні управління: роль постсучасних тенденцій

Викладаються результати вивчення змін регіональних рівнів керування під впливом постсучасних тенденцій. Досліджуються фактори і наслідки суспільних різномірних трансформацій. Аналізується роль регіонів у забезпеченні господарської основи гармонійного сполучення різномірних інтересів. Формується уявлення про можливості регіонів у сфері здійснення управління на основі ціннісно-сміслових комплексів. Акцентується значення для розвитку регіонів науково-освітньо-виробничих кластерів.

Ключові слова: регіон, управління, інтерес, ціннісно-сміслові комплекси.

В.Е. ШЕДЯКОВ,

к.э.н., доктор социол. наук, независимый исследователь

Региональные уровни управления: роль постсовременных тенденций

Излагаются результаты изучения изменений региональных уровней управления под воздействием постсовременных тенденций. Исследуются факторы и последствия разноуровневых трансформаций. Анализируется роль регионов в обеспечении хозяйственной основы гармоничного сочетания разноуровневых интересов. Формируется представление о возможностях регионов в сфере осуществления управления на основе ценностно-смысловых комплексов. Акцентируется значение для развития регионов научно-образовательно-производственных кластеров.

Ключевые слова: регион, управление, интерес, ценностно-смысловые комплексы.

V. SHEDYAKOV,

Dr. Sc. (Social.), Ph. D. (Econ.), free-lance

Regional levels of management: the role of postmodern trends

The results of the studying of regional management changes under the influence of postmodern trends are presented. The factors and consequences of different levels of social transformations are investigated. The role of regions in ensuring economic fundamentals harmonious combination of multi-level interests is analysed. The notion about regions' abilities in the area of management based on value-semantic systems is formed. An importance of scientific, educational and industrial clusters for the development of regions is accented.

Keywords: region, management, interest, value-semantic systems.

Постановка проблеми. Необхідність здійснення чергової хвилі модернізації накладається на кардинально нові можливості та обмеження вдосконалення господарського роз-

витку [1–4]. Це ускладнює використання наявних моделей: інший час і умови. До того ж багато з класичних ресурсних баз осучаснення економіки вичерпані або перестали грати